

Абиров Данияр Акпаровичтің «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» тақырыбындағы 6D010300 - Педагогика және психология мамандығы бойынша философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін орындаған диссертациясының АНДАТПАСЫ

Зерттеудің көкейкестілігі. 1991-2017 жылдардағы Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің тәжірибесін тарихи-педагогикалық тұрғыдан түсінуге және мазмұнын қазіргі күнгі көзқарас жүйесімен терең және ауқымды талдаулар жасалып, әлі де болса өз деңгейінде қалыптастырылған жоқ. Бұл тарихи-педагогикалық тәжірибенің өзекті мәселелерінің бірі деп қарауға алып келді. Сондықтан да, табиғаты мен мәндік құрылым жағынан жаңашыл педагогикалық идеяға негізделген гимназия және лицейлердің педагогикалық тәжірибелеріне жаңаша көзқараспен қарап, оның мазмұндық құрылымындағы педагогикалық қызметіне баға беру бүгінгі күннің үлесінде болып отыр. Яғни, гимназия және лицейлердің педагогикалық мәселелерді шешу тәжірибесі толық зерттелмегендігін көрсетеді. Гимназия және лицей мектептері жайында жарық көрген еңбектер – тарихи, философиялық, жеке пәндерді тереңдетіп оқыту бағытындағы білім беру және мектеп типтері жайында қарастырылып өтеді. Дегенмен де, олардың қалыптасуы мен дамуындағы кезеңдер, жылдарды басшылыққа алып, негіз болған себептер мен жағдаяттарды анықтау. Олардың педагогикалық процесті, қызметтегі оқу-тәрбие жұмыстарын ұйымдастыру мен жүргізу процесінің тарихи-педагогикалық тәжірибесін кеңінен талдап, оң бағасын беруге бағытталған білім тарихы бағытындағы арнайы зерттеушілік еңбектің болмауы.

Кеңес өкіметінің соңғы жылдары мен егеменді Қазақстан мемлекетінің бас кезеңдерінде, қоғам мен әлеуметтік ортадан орын алған. Бұл оқу-тәрбие мекемелерінің өзіне тән педагогикалық қызметтегі маңызды тарихи-педагогикалық салада орны бар. Білімін жаңғыртудың жүріп жатқан үдеріс, қазіргі әлеуметтік-мәдени жағдайдың талаптарына сәйкес, білімді беру жүйелеріне мазмұны мен құрылымдық құрамаларын жаңартуға бағытталған.

Қазіргі мектептер және олардың типтік ерекшеліктеріне қарай мәселен, гимназия және лицейлердің білім беруі мен оқыту, тәрбиелеу бағыттарын заманауи талаптарға сәйкес үйлесімді ұйымдастыру. Осы типтегі мектептердің қалыптасуы мен дамуы тарихындағы жүріп өткен педагогикалық тәжірибелерін бүгінгі ғылыми педагогика тұрғысынан талдап жасап, оларға ақиқаттық бағасын берудегі көкейкестілік болып табылады. Себебі, гимназия және лицейлердің қалыптасуы мен дамуы тарихын жетік білу, осы типтегі мектептердің даму болашағын анықтауға негіз болады. Өткеннің педагогикалық тәжірибесіндегі кеткен қателіктер мен олқылықтарды дұрыс түсінуге, озық үлгідегі тәжірибелерін бақылай білу мен оның келешек даму бағыт-бағдарын дұрыс бағыттауға және дамытуға мүмкіндік береді.

Демек, аталмыш мәселенің қазіргі кездегі қажеттілігі мен оның білім беру тарихында бізге дейін ғылыми педагогикалық тұрғыдан жүйелі түрде зерделеніп, талдау барысында жоғарыда келтірілген қарама-қайшылықтарды жою үшін, біз педагогика тарихын жүйелеп, толықтыру мақсатында диссертациялық зерттеу жұмысының тақырыбын «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» деп алуымызға негіз болды.

Зерттеудің мақсаты: 1991-2017 жылдарда Қазақстандағы білім беру

саласындағы гимназия және лицей мектептердің қалыптасуы мен дамуының тарихи-педагогикалық негіздерін анықтау.

Зерттеу нысаны: 1991-2017 жылдар аралығындағы Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық үдеріс тәжірибесі.

Зерттеу пәні: 1991-2017 жылдарда Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы.

Зерттеудің ғылыми болжамы: *Егер*, 1991-2017 жылдар аралығында Қазақстандағы орта білім беру жүйесіндегі гимназия және лицей типіндегі мектептерінің қалыптасуы мен дамуы тарихын жүйелеу арқылы, оның білім беру тарихындағы тәжірибелік-педагогикалық негізін ашуға мүмкіндік жасалса, *онда*, Қазақстандық білім берудің тарихындағы осы типтегі мектептердің педагогикалық үдерісінің қалыптасуы мен дамуы жайындағы теориялық және тарихи-тәжірибелік білімдерді толықтыруға негіз болады. *Бұл өз кезегінде*, қазіргі гимназия және лицей мектептеріндегі педагогикалық үдерісті тарихи-тәжірибелік білімдерге сүйене отырып, заман талабына сәйкес дамытуға мүмкіндік береді. *Өйткені бұл*, өткеннің педагогикалық тәжірибесіндегі сәтсіздіктер мен ауытқушылықтарын ескеруге, озық педагогикалық тәжірибелерін негізге алуға мүмкіндік береді. Келешекте, гимназия және лицей типіндегі мектептердің мазмұндық құрылымын және оның оқыту мен тәрбиелеу ісіндегі бағыт-бағдарын заманауи ғылыми педагогикалық тұрғыдан анықтауға, дамытуға жол ашады. *Яғни*, біздің зерттеу жұмысымыздағы қарастырылып отырған, Қазақстандағы мектептер және оның типтеріне қатысты тарихи білімдерді толықтыруға бағытталған болжамның дұрыстығын растайды.

Зерттеу міндеттері:

1. Білім беру жүйесіндегі гимназия және лицей мектептердің қалыптасуы мен дамуын тарихи-педагогикалық тұрғыдан жүйелеу арқылы талдаулар жасау (1991-2017 жж);

2. 1991-2017 жылдардағы Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің құрылымдық мазмұнындағы жаңашылдық ғылыми-әдістемелік негіздерін айқындау;

3. Зерттеуге алынған 1991-2017 жылдар кезеңіндегі Қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық үдеріс жүйесінің құрылымын талдау және қазіргі күнмен мазмұндық ұласымдылығын анықтау;

4. 1991-2017 жылдар аралығындағы гимназия және лицей типіндегі мектептердегі педагогикалық жүйенің қалыптасуы мен дамуын анықтауға бағытталған «Гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы» (1991-2017жж.) элективті курсты енгізу, эксперименттік тәжірибелік зерттеу жұмыстарын жүргізу.

Жетекші идея. Қазақстандық білім беру тарихындағы гимназия мен лицей типті мектептердің тәуелсіздіктің алғаш ширегінде (1991-1917жж.) қалыптасуы мен даму тарихындағы жинақталған педагогикалық ой-пікірлерді, тәлім-тәрбиелік мұраларды зерделеп, зерттеу арқылы педагогика тарихына қатысты білімдерді толықтыру, ғылыми айналымға түсіру, бағалау арқылы бүгінгі ұрпақты оқыту мен тәрбиелеудегі үдеріске арқау ету. Сондай-ақ, отандық мектептердің түрлері мен тарихын жүйелеу.

Зерттеу жұмысы әдіснамасы мен теориялық негізі: Жеке тұлғаны, білім жүйесінде қайта құру, модернизация дамыту мен қалыптастыру жайлы тарихи диалектикалық даму заңдылықтары, тарихи педагогикалық құбылыстарды

зерттеудегі ақиқаттық пен шындық, тарихи жүйелілікті сабақтастыру.

Зерттеудің көздері: 1991-2017 жылдардағы мерзімді басылымдар, Қазақстандық және ТМД елдеріне кіретін мемлекеттердің білім беру жүйесіндегі педагогикалық ой түйіндеген материалдар, кеңес үкіметінің соңғы кезеңі мен егемен Қазақстан кезеңіндегі педагогика тарихы, түрлі саладағы ғалым және тәжірибелі мамандардың зерттеу еңбектері, Қазақстан Республикасы Ұлттық кітапханасының кітаптары мен мұрағаттық дерек көздері.

Зерттеу әдістері: Зерттеу аумағана енетін кезеңдегі білім тарихына қатысты тарихи-педагогикалық еңбектерге, заңды-құқықтық, ережелік құжаттарын салыстырмалы-тарихи талдау, зерттелетін тақырып бойынша деректерді логикалық-тарихи, теориялық және жүйелік талдау, сұрыптау, жалпылау, саралау және жалпы зерттеу нәтижелерін қорыту, бағалау.

Зерттеу базасы: І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті және Алматы қаласындағы Қайнар академиясы. 2017-2020 жылдарында жүргізілген тәжірибелік жұмыстардағы қатысқан - 173 студент. 2022-2023 оқу жылында зерттеу жұмысының практикалық мүмкіндіктерін ашуға және толықтыруға байланысты І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің «Жаратылыстану» жоғары мектебінен, «Гуманитарлық ғылымдар» жоғары мектебінен және «Педагогика және психология» жоғары мектебінен барлығы – 330 студент түрлі мамандықтар бойынша қатыстырылды. 2017-2020 және 2022-2023 жылдарында зерттеу тақырыбы бойынша арнайы жасалған элективті курсты оқыту арқылы жүргізілген тәжірибелік зерттеу жұмысының жалпы саны – 503 студент қатысты.

Зерттеудің кезеңдері: 1-ші кезең (2017-2018жж.) диссертациялық зерттеу жұмысымыздың тақырыбы белгіленіп, ғылыми-педагогикалық және білім беру тарих бағытында жазылған ғылыми-зерттеушілік әдебиеттерде бұл мәселенің қарастырылуы мен зерттелуі жайындағы көзқарастық ой-түйіндеулер қарастырылып, талданды. Анықталған тақырыптарға байланысты тарих педагогика, психология, тарих этнография, педагогика бойынша әдебиеттер мен зерттеулер жинақталып, сараптамалар жасалды. Зерттеудің мақсаты мен пәні және объектісі негізделіп, зерттеудің әдістері қаралды.

Зерттеудегі ғылыми ұғымдар мен диссертацияның ғылыми аппараты анықталып, тиісті дерек көздері және қажетті материалдары жинақталып, салыстырып сұрыптау арқылы ғылыми негізділігіне көз жеткізілді.

2-ші кезең (2018-2019жж.) диссертациялық зерттеу жұмысына мазмұндық жағынан жақын келетін және толық деректік мәліметтерді заманауи педагогикалық ғылымының теориясы негіздері жүйесімен талдауға алынады, 1991-2017 жылдар аралығында Қазақстандық қоғам мен әлеуметтік ортада орын алған гимназия және лицей мектептерінің жаңашыл бағыттағы оқу орындарының пайда болуы мен дамуын білім немесе педагогика тарихы тұрғысынан жүйеленіп, сипаттамалар жасалынды, түйінделді.

3-ші кезең (2019-2020 жж. 2-ші кезеңнің жалғасы 2022-2023жж.) жасалған ізденушілік пен зерттеушілік жұмыстардың табыстылығын қорытындылап, жүйесіне келтіру жүзеге асырылды. Диссертациялық зерттеу жұмысын орындаудағы кезеңге бөлуде пайдаланылған әдістер: іздестіру мен жинақтау, талқылау, сұрыптау, генетикалық, салыстырмалы, құрылымдарда және қызметтік құрылым жүйесіндегі гимназия және лицей мектептердің құжаттар мазмұнының ерекшелігін анықтап, талдау. Ізденуші докторанттың жеке әрекетінде болашақ педагог мамандарға, педагогика тарихы пәні курсының мазмұнын жаңа мәліметтік

дерек көздерімен толықтыратын «Қазақстандағы гимназия және лицейлердің қалыптасуы мен дамуы тарихы (1991-2017)» тақырыбындағы электив курсты енгізуі мен курс бағдарламасындағы берілген дәрістер, семинарлар жоғарғы оқу орындарында жүргізді.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық маңыздылығы:

1. Қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің тарихнамасына жүйелік сипаттама беріп, жаңашыл болып табылатын мектептердің құрылуына өзек болған жағдаяттарды талдап, ақиқат пен шындық тұрғысынан бағалауға болады (1991-2017 жж.);

2. 1991-2017 жылдар арлығында Қазақстанда құрылған гимназия және лицей мектептерінің ғылыми-педагогикалық негіздері айқындалып, ғылыми жүйеге келтіріліп тұжырымдамалық тұрғыдан талдауға алынады;

3. Кеңес үкіметі мен егеменді Қазақстан 1917-2017 жылдар кезеңіндегі білім беру саясаттарының жүйесінде құрылған, гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық мазмұндық құрылымдарының қазіргі осы мектептермен сабақтастықтарына талдаулар жасау арқылы, олардың өзара байланысы анықталады;

4. «Қазақстандағы гимназия және лицейлердің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017)» тақырыбындағы жасалған элективті курсты ЖОО-ны педагогикалық тәжірибесіне енгізу және оны анық-нақтылы (констатациялық) эксперименттік-тәжірибелік жұмыстарын жүргізу арқылы, тарихи-теориялық педагогикалық білімдерді толықтыруды жүзеге асыру.

Зерттеудің практикалық мәнділігі:

Диссертациялық ізденушілік жұмыста қолданылған және зерттеушілікке қатысты нақты деректік мәліметтерді басшылыққа алу арқылы, тарихи-педагогикалық мазмұндағы ой-тұжырымдар КСРО үкіметінің соңғы кезеңіндегі құрамында болған қазақ елінің 1991 жылдарға дейінгі кезеңнен бастап, 1991-2017 жылдардағы яғни, егемен мемлекетіміздің алғашқы жылдарындағы білім беру жүйелеріне өтпелі дәуіріндегі гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуына қатысты білім тарихы бағытындағы білімдерін, тарихи-тәжірибелік мәселелерді зерттеп тану арқылы диссертациялық жұмыста қолданылады. Сондай – ақ, отандық оқу-тәрбие барысында, оқулықтар және оқу-әдістемелік құралдар ретінде, жоғары білім орындарының оқу білім бағдарламаларын дайындауда, ЖОО-да педагогикалық тарихи пәнінің курсына және отандық білім берудің тарихы жайындағы элективті курсты өткізу кезінде, Қазақстанда гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.) элективті курстағы бағдарламасында түйінделген. Ой-пікірлер негізінде педагогика тарихының білімдерін кеңейту бағытында пайдалануға болады.

Қорғауға ұсынылған негізгі қағидалар:

1. Қазақстандық білім беру тарихындағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуының тарихи-педагогикалық негіздегі мәселелерін зерттеу нәтижелері (1991-2017 жж.);

2. Қазақстандағы 1991-2017 жылдарғы гимназиялар және лицей типіндегі мектептерде оқу-тәрбие жұмысын ұйымдастырудың ғылыми-педагогикалық негіздегі пікірлерді қоғамдық-әлеуметтік және ұлттық мәдени тұрғысынан жүйелеп ұсыну;

3. 1991-2017 жылдардағы гимназия және лицей мектептерінде мазмұндық құрылымдық жүйесіне тарихи және ғылыми-педагогикалық тұрғыдан талдау және

бүгінгі ұласымдылық байланысын негіздеу;

4. Зерттеуге алынған 1991-2017 кезеңдерде гимназия және лицей мектептердедің мазмұндық құрылым және олардың қалыптасуы мен дамуындағы өзіндік педагогикалық ерекшелігін ашуға бағытталған Қазақстандағы «Гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен даму (1991-2017 жж.)» атты элективті курстың қажеттілігін ЖОО-ның педагогикалық үдерісіне ендіру арқылы эксперимент тұрғысынан дәлелдеу, негіздеу.

Зерттеу нәтижелерінің дәлелдігі мен негізділігі: Ізденушілікке бағытталған диссертациялық жұмыста қол жеткізген тарихи ғылыми білімдер мен тәжірибелік әдістемелер жүйесінде дәлелденді. Қазақстандағы 1991-2017 жылдар кезеңіндегі жаңашылдық сипатқа ие болған, гимназия және лицей мектептердің қоғам мен әлеуметтік ортада орын алып, дамуы барысында тарихи-педагогикалық мазмұнда талдаулар жасаумен, білім беруді ұйымдастыруға бағытталған. Заңдық-құқықтық ереже құжаттарын басшылыққа ала отырып, деректік мәліметтердің тарихи-теориялық тұрғыдан қаралуы және зерттеудің нәтижесі ЖОО-да педагогикалық мамандықтардың оқу-тәрбие үдерісінде, педагогика тарихы мен Отандық білім беру тарихи курстарының мазмұндық білімдерін жетілдіруді қамтамасыз ете алады.

Зерттеу нәтижесін сынақтан өткізу және ендіру: Зерттеудің басты мазмұндық қағидаларымен ғылыми-әдістемелік еңбектер тұрғысында және тезистік баяндама қалпында Отандық және шетелдік ғылыми-тәжірибелік конференцияларда, Қазақстан Республикасы Білім мен Ғылымда сапаны қамтамасыз ету комитетінде көрсетілген журналдарда, скопус (Scopus) базасына енетін ғылыми журналдарында жарияланған:

Диссертацияның құрылымы. Диссертацияда кіріспеден, екі бөлімнен, қорытындыдан, әдебиеттер тізімі мен қосымшалардан тұрады.

«Егемен Қазақстанда гимназия және лицей жүйесіндегі мекемелердің құрылуының тарихи-әдіснамалық негіздері» атты бірінші бөлімде 1991-2017 жылдар аралығындағы Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуындағы өтпелі кезеңдері мен олардың өзіндік ерекшеліктері, сол уақыттағы мектеп жүйесі мен олардың тарихы және даму бағыттық бағдарлары қарастырылады.

Зерттеу тақырыбына арналған ғылыми ізденушілікте бізге дейінгі зерттелген жұмыстарда, гимназия және лицейлердің мазмұндық құрылымдарына байланысты нақты бағыттық жүйелеген жұмыстардың әлі де болса толық еместігі орын алуда. Бірақ, Қазақстандағы мектептер, гимназия және лицейлер, ұлттық мектептер т.б. қалыптасуы мен дамуы жайында орындалған зерттеушілік жұмыстар бар. Қазақстандағы мектеп жүйесі мен оның типтері жайында отандық зерттеулерде олардың қалыптасуы мен дамуын жалпы қазақ білім жүйелерінің тарихын түсіну аясында қарастырылады. Осыған өзек болатын, ресми қабылданған заңдылық-құқықтық күші болған құжаттар және өзгерістер мен толықтырулар, сол кезеңдегі осы бағыттағы жүргізілген ғылыми – зерттеушілік жұмыстар біздердің зерттеуімізге негіз болды деп айта аламыз.

Зерттеуіміздегі қойылған міндеттерді шешу үшін жинақтау және жүйелеу, салыстырмалы-сұрыптау, ретроспективті рефлексия (тарихи педагогикалық тәжірибедегі өткен іс-әрекеттердің, пайдаланылған әдіс-тәсілдерді қайта айқындау, бағалау), хронологиялық, тарихи-мұрағаттық дерек көздерін талдау, зерттеушілік мақсаттағы жарияланған ғылыми еңбектерді талдау т.б. зерттеу әдістері

қолданылды.

Тарихи-салыстырмалы тәсіл арқылы мемлекетіміздегі лицей және гимназия мектептерінің өзіндік ерекшелігіндегі оқу жоспары мен бағдарламаларына салыстырмалы сипаттау, талдау, қорыту арқылы олардың әрқайсысының мазмұнын анықтауға мүмкіндік берді. Дегенменде, мәліметтерді мақалада кеңінен тарқатып, толық мазмұнын ашу мен қорытындылар жайындағы салыстырмалы талдауларымызды толық беруді қажетсінбедік. Өйткені, оның өз алдына ауқымды бір мәселе ретінде қарастыру қажет.

Тарихи-жүйелілік тәсілді қолдану Отандық лицей және гимназиялардың қалыптасуы мен дамуы және түрлі аймақтық жағдайларға байланысты құрылуындағы педагогикалық үдерістің ұйымдастырылуы және жаңашылдық сипатына талдаулар жасап, сипаттау.

Тарихи-тәжірибелік білімдерді теориялық тұрғыда талдау, салыстыру, зерттеу арқылы жүйелену т.б. Мәселен, тарихи-тәжірибелік білімдерге талдау әдісінде, лицей және гимназия мектептерінің құрылуындағы ішкі мазмұнының ғылыми педагогикалық негізделуіндегі құрылымдық жүйесін зерттеу. Түсінуге мүмкіндік беретін теориялық және тәжірибелік білімдерді игеруге салыстыру мен талдаулар жасау. Бұнда министрліктің және облыстық, қалалық, аудандық білім басқармаларының, жаңашыл типтегі мектептердің басшылары, білікті педагог-әдіскерлердің жарияланған мақалалар мазмұнындағы теориялық және әдістемелік ой-қорытындылары, пікірлері қарастырылып, сұрыптаулар жасалып, түрлі мұрағаттардағы дерек көздері мен мәліметтерді жиыстырып, салыстырылды. Сондай-ақ, элективті курсты енгізуде тәжірибелік - «Қабілет деңгейін анықтау» тесті және «Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы» әдістемесін қолдандық.

Қазіргі уақыттағы сұранысқа сәйкес ұлттық тарихқа, тәлімдік мұралар мен дәстүрлік мәдениетке, білім беру тарихына т.б. рухани құндылықтарымызға, бүгінгі күн тұрғысындағы заманауи көзқарастық тұжырым мен түсініктерді қалыптастыру, дамыту ұрпақ тәрбиесіндегі басты шарттың бірі деп қабылдауымыз керек. Олар:

- білім - мәдениеттің бір бөлігі және рухани құндылықтардың қалыптасуы мен даму заңдылықтарын анықтауға мүмкіндік беретін әлеуметтік-мәдени тәсіл;

- Қазақстандық білім беру жүйесінде мектептердің жетекші типі ретінде, гимназия және лицей оқу-тәрбие мекемелерінің қалыптасуы мен дамуы тарихын объективті талдауды анықтайтын ғылым - тарихи зерттеушілік. Объективті шындық пен ақиқаттық және субъективті түсінік, саяси, экономикалық, әлеуметтік, мәдени және педагогикалық жағдаяттардың өзара байланыс идеясына бағытталған озық ойлы көзқарас.

Сол кезеңдегі қоғамдағы білім беру саласындағы орын алған мәселелерді ғылыми-әдістемелік тұрғыдан түсінуде, білім беру тарихы мен педагогикалық ой туралы зерттеулер, тарихи-педагогикалық талдаудағы білім беру тарихына қатысты философиялық-педагогикалық тұжырымдамаларды философтар: А.Н. Нысанбаев, Р.Ж. Абдильдина, Ж.М. Абдильдин, Ж.Қ. Мадалиева т.б. Ал, тарихшы-педагогтар: А.В. Перминов, А.М. Рахимжанов, А.А. Мукатаев, Р.Р. Масырова, Г.Т. Хайруллин, Т.А. Линчевская, Т.А. Линчевская, И.Н. Шевченко, Ш.К. Беркімбаева т.б. гимназия және лицейлік мектептердегі оқыту мен білім беруді ұйымдастыруда мазмұндық құрылымы бойынша тарихи-тәжірибелік бағытта қарастырды. Содай-ақ, ұйымдастырылатын педагогикалық үдерісте

қолданылған әдістер мен технологиялар жайындағы зерттеулер тарихи-педагогикалық тұрғыдан өзіндік ерекшеліктерге ие болды деуге болады. Қазақстандағы білім беруді дамытудың тарихи-тәжірибелері біздің зерттеуімізде классикалық бағыты бар, көп салалы, энциклопедиялық, академиялық сипаттағы гимназиялық және лицей мектептерінде жүзеге асырылатын педагогикалық үдерістер және олардың мазмұндық сипатын түсіндіру. Зерттеудің хронологиялық шеңбері 1991-2017 жылдарды қамтиды.

Жоғарыда баяндалған ойдың негізделуіне өзек болатын философиялық, ғылыми-теориялық тұрғысында ғалымдардың еңбектерінде: Ә. Нысанбаев: «Қазақстандық бүкіл ұлттық идеяның қазіргі қалыптасуы мен дамуының басты мәселесінің бірі – әлемдік тәжірибе, ал оның өзегі ретінде білім беру жүйесін қарастырғанымыз дұрыс» деген ой түйін десе, Р. Ж. Абдильдин: «Демократиялық жүйенің дамуында өзек ол – тарих пен шындықты тану болса, бұған негіз болатын нәрсе заманауи ғылыми білім беруді меңгеру және тәжірибеге енгізу» деген.

Ж.Қ. Мадалиева: «Қазіргі білім берудің мазмұнына ықпал жасайтын факторлар заманауи білім беру кеңістігіндегі білімділік, біліми құндылық және оның мақсаттары мен құндылықтарының мәдени-тарихи, әлеуметтік, экономикалық, саяси, технологиялық, идеологиялық, психологиялық байланысы бүгінгі білім беруді дамыту мен реформалау мәселелерін талқылау өзекті. Бұл білім берудің ұйымдастыру мен жүзеге асырудағы институт ретінде қоғам мен әлеуметтік ортадағы үлкен мәнге ие болады» деп негіздейді.

Тәуелсіз Қазақстан қоғамының жаңа сипатқа ие болуы - түрлі салаларындағы өзгерістер мен жаңаша көзқарастық жүйе, идеологиялық даму бағыттары негізінде білім беру жүйесін реформалау іске асырыла бастады. Ол мемлекетіміздегі - түрлі типтегі мектептердің қоғамдық ортада пайда болуына ықпал етті. Бұндай бетбұрыстар жаңа типті мектептердің құрылуына және ондағы ұйымдастырылатын оқу-тәрбие үдерістерінің мазмұндық жағынан жаңаша бағытта қалыптасуы мен дамуына алып келген педагогикалық тәжірибе мен теория ретінде орын ала бастады. Бұл мәселелер жайында отандық ғалымдар зерттеулерін жүргізіп, сол кездегі педагогика ғылымының теориялық бағытында жаңашыл көзқарастар айтып және тәжірибедегі ғылыми әдістемелік мазмұнда еңбектер жазды. Г.Т. Хайруллин: Мектеп аралық оқу-әдістемелік кешендердің теориясы мен тәжірибесінің жаңа жүйедегі қалыптасуы мен дамуындағы мазмұндық құрылымдарын талдау арқылы ашуға арнаған. Р.Р.Масырова: Қазақстан қоғамында жаңашылдық бағыт сипатына ие болған жалпы орта білім беретін мектептердің қалыптасуы, құрылуы мен дамуы және олардың педагогикалық мазмұндық құрылым мен оқу-тәрбие жұмыстарының ерекшеліктерін талдаған. А.А. Мукатаев: Ғылыми зерттеушілік жұмысында жаңа типтегі, яғни, гимназиялық мектеп оқушыларына білім беру мен оқыту және тәрбиелеу барысындағы педагогикалық үдеріс тәжірибесінде орын алу керек. Жаңа мазмұндағы бағыт-бағдарлар арқылы тереңдетілген оқу материалдарын бейініне қарай енгізуді ғылыми әдістемелік тұрғыдан негіздеген. Өйткені, зерттеуші ғалымның өзі, сол кезеңде гимназия мектебін құруға және оның оқу жоспарларын жасауда оқылатын пәндерді басымдылыққа ие болу мәселесінде, дидактикалық заңдылықтарға сүйене отырып, жеке пәндердің ғылыми әдістемелік кешендерін жетілдірудің жолында педагогикалық қызметін атқарған тәжірибелі мұғалім болған. Жаңашылдық сипатқа, мектептердегі білім беру мен оқыту жұмыстарын оқушылардың қызығушылықтарын, өзіндік табиғи болмысындағы бейімділігіне қарай

ұйымдастыру. Оларды өз қабілеттерінің ерекшелігіне қарай өмірге, әлеуметтік ортаға бейімдеу, тәрбиелеу арқылы жеке тұлғалық болмысын қалыптастыру мен дамытуды ғылыми әдістемелік тұрғыдан жетілдірудің жолдарын негіздеген.

Бұл сол кезеңдегі білім берудің жаңа бағыттық көзқарасқа негізделген тұжырымдамалық ойдың шеңберіндегі, оқытудың бейіндік саралаудың мектеп типіне бағытталғандығын көрсетеді. XX ғасырдың соңғы кезеңдеріндегі білім беру жүйесіндегі үрдістің әлемдік және еуропалық елдерде орын алған. Педагогикалық тәжірибенің басым бағыттарын үлгіге алу арқылы, Қазақстандық білім беру мен оқыту және тәрбиелеу тәжірибелерін заманауи интеграциялық талаптарға үйлесімділігін жақындату болған. Мектеп жұмысын ұйымдастыру мен басқару және оның болашақ даму бағдарын болжауға мүмкіндік алу болып табылды.

Гимназиялар мен лицейлер жалпы орта білім беретін мектептерден бірнеше жолмен ерекшеленеді: Біріншіден, лицей - гимназияларда жалпы орта білім беру мектептердегі білім беру жүйесіне қатысты қойылатын талаптар толығымен орындала бермеді. Себебі, бағдарлы бейінге қатысты оқытудағы қосымша жеке пәндердің енгізілуі апталық сағаттық мөлшерінің және кестенің өзгеруінен туындаған мәселелер болды. Екіншіден, олар дарынды балаларды тәрбиелеуге арналған. Үшіншіден, басқа атауларға қарамастан, негізгі мақсаттар мен міндеттер жалпы орта мектеп жүйесіндегі оқу материалынан білім беру мәселелері орындала бермеді. Жалпы алғанда, лицей - гимназиялардағы білім мазмұны үш компоненттен тұрды: республикалық одақ, республикалық және мектеп компоненттері яғни, сол кезеңнің өзінде әлі де болса, кеңестік жүйенің ықпалы бар екендігін көруге болады.

«Қазақстандағы гимназия және лицей типіндегі білім беру мекемелерінде педагогиканың үдерісті ұйымдастырудың тәжірибелік жолдары» атты екінші бөлімде зерттеу ауқымына енген кезеңдегі гимназия және лицей мектептердің оқыту мен тәрбиелеу барысындағы педагогикалық тәжірибесінің бүгінгі кезеңімен ұласымдылық табуы. Олардың педагогикалық тұрғыдағы мазмұндық құрылымдары осы мектептерде, оқу-тәрбие жұмыстарында оқушыларға жаңа бағытта білім мен тәрбие беруін ұйымдастыру мәселелері бойынша, орын алған ой-пікірлерге талдау жасай отырып, білім беру тарихындағы педагогикалық құнды мұралардың мәні ашылды. Оған негіз боларлық, ЖОО-ның педагогикалық үдерісіне енгізген Қазақстандағы «Гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» тақырыбындағы элективті курсты оқытудың нәтижесіне сүйеніп, басшылыққа алдық.

Зерттеудің екінші тәжірибелік кезеңі (2018-2019жж.) диссертациялық зерттеу жұмысына мазмұндық жағынан жақын келетін және толықты деректік мәліметтерді заманауи педагогикалық ғылымының теориясы негіздері жүйесімен талдауға алынады, 1991-2017 жылдар аралығында Қазақстандық қоғам мен әлеуметтік ортада орын алған гимназия және лицей типіндегі мектептері жаңашыл бағыттағы оқу орындарын пайда болуы мен дамуын білім немесе педагогика тарихы тұрғысынан жүйеленіп, сипаттамалар жасалынды, түйінделді. Ал, осының жалғасы болып табылатын 3-ші кезең (2019-2020 жж. 2-ші кезеңнің жалғасы 2022-2023жж.) жасалған ізденушілік пен зерттеушілік жұмыстардың табыстылығын қорытындылап, жүйесіне келтіру жүзеге асырылды. Диссертациялық зерттеу жұмысын орындаудағы кезеңге бөлуде пайдаланылған әдістер: іздестіру мен жинақтау, талқылау, сұрыптау, генетикалық, салыстырмалы, құрылымдарда және қызметтік құрылым жүйесіндегі гимназия және лицей мектептердің құжаттар

мазмұнының ерекшеліктерін анықтап, талдау. Ізденуші докторанттың жеке әрекетінде болашақ педагог мамандарға педагогика тарихы пәні курсының мазмұнын жаңа мәліметтік дерек көздерімен толықтыратын «Гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы» (1991-2017 жж.) тақырырыбындағы элективті курсын енгізуі және курс бағдарламасындағы берілген дәрістер, семинарлар т.б. түрдегі оқу жұмыстарының жоғарғы оқу орындарында жүргізілуі.

Біздің ғылыми жұмысымыздың маңызды аспектілерінің бірі - гимназия және лицей мектептердің оқу үдерісін педагогикалық қолдаудың тарихи, теориялық және педагогикалық-тәжірибелік негіздемесі. Оқу үдерісін сапасын өзгерту және жетілдіру үшін қажетті педагогикалық жағдайлардың жиынтығын анықтау. Зерттеу тәжірибелік маңызы бар.

Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы білім тарихы тұрғысынан анықтауға бағытталған зерттеудің әдістемелік тәсілдер және әдістемелік ілімдер нақты тарихи, объективті, жүйелеу, салыстыру және талдаулық. Бұл білім тарихындағы педагогикалық тәжірибені ғылыми негізде ашып көрсету. Зерттеудің тәжірибелік эксперименттік жұмыстардың жүргізілу барыстары - І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің 5B010300 - «Педагогика және психология» мамандығынан 83 студент және Қайнар академиясынан 90 студент, арнайы енгізілген «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» атты элективті курсты осы мамандық бойынша жалпы сан - 173 студент оқыды. Бұл 2017-2020 жылдарында жүргізілген тәжірибелік экспериментке қатысқан студенттер.

Элективті курсты енгізу және оқу - зерттеу сатыларындағы нәтижелер (2017-2018 оқу жылы)

№	ЖОО - ның аты	Білімгерлер саны 2018 жылы II семестр	Элективті курсты енгізу және оқу - зерттеу көрсеткішінің пайыздық деңгейлерінің көрінісі					
			Алғашқы кезеңдегі			Қорытынды нәтижесі		
			Толық	Орта	Төмен	Толық	Орта	Төмен
1	І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті	35	11	16	8	18	17	-
2	Қайнар Академиясы	28	7	11	10	12	14	2
3	Жалпы саны	63	18	27	18	30	31	2

Элективті курсты енгізу және оқу - зерттеу сатыларындағы нәтижелер (2018-2019 оқу жылы)

№	ЖОО-ның аты	Білімгерлер саны 2019 жыл II семестр	Элективті курсты енгізу және оқу-зерттеу көрсеткішінің пайыздық деңгейлерінің көрінісі					
			Алғашқы кезеңдегі			Қорытынды нәтижесі		
			Толық	Орта	Төмен	Толық	Орта	Төмен
1	І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті	23	8	11	4	12	11	-
2	Қайнар Академиясы	38	7	16	15	14	24	-
3	Жалпы саны	61	15	27	19	26	35	-

Элективті курс «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің

қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» педагогикалық мамандықтар бойынша І.Жансүгіров атындағы Жетісу университетінің және Қайнар академиясының білімгерлердің жалпы сандары - 173 білімгер болды, ал соңғы көрсеткіштік пайыздық нәтиже қорытынды болып табылады.

Элективті курсты енгізу және оқу - зерттеу сатыларындағы нәтижелер (2019-2020 оқу жылы).

№	ЖОО-ның аты	Білімгерлер саны 2020 жыл II семестр	Элективті курсты енгізу және оқу-зерттеу көрсеткішінің пайыздық деңгейлерінің көрінісі					
			Алғашқы кезеңдегі			Қорытынды нәтижесі		
			Толық	Орта	Төмен	Толық	Орта	Төмен
1	І.Жансүгіров атындағы Жетісу университеті	25	6	12	7	9	15	1
2	Қайнар Академиясы	24	5	15	4	11	13	-
3	Жалпы саны	49	11	27	11	20	28	1

Біздің ғылыми - зерттеу жұмысына жүйеленген теориялық білімді басшылыққа ала отырып біз, дамыған элективті курстың тиімділігін арттыру болашақ мұғалімдер, білім беру бағдарламасына пән бойынша білімді «Педагогика тарихы» қосу үшін педагогикалық іс - тәжірибеден өткіздік. Біз таңдаған зерттеу әдісі анық, нақтылы беруге бағытталған тәжірибелік эксперимент /constantiation эксперимент/ болып табылады.

Элективті курсты ЖОО-ның педагогикалық тәжірибесіне енгізу арқылы оқыту және осы курсқа қатысты жүргізілген сауалнамалар арқылы берілетін білім мазмұнының қажеттілігін анықтап, нақтылауға бағытталған тәжірибелік эксперименттің берген қорытынды нәтижелік көрсеткішінің пайыздық деңгейлерінің көрінісін төменде береміз.

2017 - 2018 оқу жылының 8 кесте бойынша жоғарыда көрсетілген II - ші семестеріндегі нәтиже көрсеткіштерінің пайыздық үлес салмағы: Алғашқы кезеңдегі жауаптар: толық - 11,34%; орта -17,01%; төмен - 11,34%. қорытынды нәтижесі: жауаптар: толық - 18,9%; орта – 19,53%; төменгі -1,26%.

2018 - 2019 оқу жылындағы 9 кесте бойынша жоғарыда көрсетілген II - ші семестрде алынған нәтижелердің пайыздық қатынас көрсеткіші: Алғашқы кезеңдегі жауаптар: толық -9,15%; орта – 16,47%; төменгі -11,59%. қорытынды көрсеткіш нәтижесіндегі жауаптар: толық -15,86%; орта -21,35%; төменгі -0%.

2019 - 2020 оқу жылындағы 10 кесте бойынша жоғарыда көрсетілген II - ші алынған нәтижелердің пайыздық қатынас көрсеткіші: Алғашқы кезеңдегі жауаптар: толық - 5,39%; орта -13,23%; төменгі -5,39%. қорытынды нәтижесі: - толық - 9,8%; орта -13,72%; төменгі жауап – 0,49 %.

Элективті курсты енгізуде, оқытуда қатыстырылған жалпы - 173 білімгерлер санының алғашқы кезеңдегі жауаптар: толық - 76,12%; орта -140,13%; төменгі - 83,04%. қорытынды нәтижесі: - толық - 131,48%; орта -162,62%; төменгі – 5,19% пайыздық білім деңгейлерінің көрсеткіші анықталды.

Бұл нақты педагогикалық - тарихи білімдерді пайдаланушының, танымдық өнімнің талаптары қанағаттандырылғандығының дәлелі (*валидация*). Тәжірибелік зерттеудегі сауалнамалық тапсырмаларды жауабын тексеру барысындағы келісуді қамтамасыз ететін сапаны басқарудың ішкі үдерісі.

Алдыңғы зерттеулерімізді толықтыру мен сапасын арттыру мақсатында 2022-2023 жылдарында І.Жансүгіров атындағы университеттің жоғары мектептеріндегі мұғалім мамандықтарын даярлайтын білім бағдарламаларына зерттеу тақырыбы бойынша жасалған элективті курсты оқыту тәжірибелік эксперименттен өтті.

Қатысушылар: «Жаратылыстану» жоғары мектебі мамандықтарында - 116 студент. Математика-33; Биология-30; Химия-19; Химия-биология - 34;» Бұл мамандықтағы студенттер келешекте лицей типіндегі мектептерге баруы мүмкін (ЖЖМ - Жаратылыстану жоғары мектебі). «Гуманитарлық ғылымдар» жоғары мектебінен-140 студент: Қазақ тілі мен әдебиеті-42; Шет тілі: Екі шет тілі- 68; Тарих -30. Бұл мамандықтағы студенттер келешекте гимназия типіндегі мектептерге баруы мүмкін (ГЖМ -Гуманитарлық ғылымдар жоғары мектебі). «Педагогика және психология» жоғары мектебінен-74 студент «Педагогика және психология»-39; Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі-35 мамандықтары бойынша (ППЖМ-Педагогика және психология жоғары мектебі). Үш жоғары мектептен барлығы – 330 студент түрлі мамандықтар бойынша қатыстырылды.

Құралдар: Зерттеу жұмыстарының нәтижесін анықтау мен қатысты деректерді жинау үшін біз 1.«Қабілет деңгейін анықтау» тесті. 2. «Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы» әдістемесін қолдандық.

«Қабілет деңгейін анықтау» тест арқылы болашақ мұғалімдерді лицей және гимназия мектептерінде педагогикалық қызмет жасауға дайындық деңгейін болжау және мамандыққа бейімділігі жайындағы біліми танымдық түсініктері мен келешекте осы мектептерде кәсіби қызметті атқару туралы мәліметтерді алу жүзеге асырылды. Зерттеу 4К деп аталатын төрт негізгі икемді дағды бар: коммуникативтілік, креативтілік, сын тұрғысынан ойлау, топтық жұмыс мәселелеріне қатысты болды.

Тестке нұсқаулық: Топтық жұмыс барысы кезіндегі қабілетіңіздің даму деңгейін тексеруді ұсынамыз. Бүгінгі таңда ақыл-ой маңызды және оны дамытуға да болады. Әр сұрақ үшін сізге сәйкес келетін жауапты таңдаңыз. Барлық сұрақ саны – 10. Нәтижелер: Әр «бірінші жауапқа» – 10 ұпай, «екінші жауапқа» – 5 ұпай, «үшінші жауапқа» – 0 ұпай.

«Қабілет деңгейін анықтау» тесті деңгейлері

№	Ұпайлар ы	Деңгейл ері	Сипаттамасы
1.	80-100	Жоғары	Жеке қабілеттілікке қажетті қасиеттермен – кәсібилілік, мамандық бойынша бейімділік, білім, білік пен құзыреттілікті қамтамасыз ететін дағдыларды көрсетеді. Дегенмен, кері әсерлерде орын алады, бұнда – өзін жоғары бағалау, менмендік, өзін өзгелерден көп білмегенін түсінікте болуы. Кәсіби мамандықта жетістікке қол жеткізе алатын және шығармашылыққа ұмтылғыш тұлғалар.
2.	50-79	Орташа	Өте құнды қасиет бар – жағдайға байланысты кәсіби педагогикалық қызметке бейімделе алатын тұлға. Кез-келген оқу-тәрбие мекемелерінде педагогикалық қызметті орындай алатын және шығармашылыққа тұрақты, ұстанымдылық көзқараспен келіп, өзін көрсете алады.
3.	49 ұпайдан	Төмен	Табиғаты бойынша орындаушы мен атқарушылық жұмыстарға бейім. Жеке кәсіби педагогикалық қызметте жүктелген тапсырманы

	төмен		немесе жұмысты нұсқаулық бойынша орындауға жауапкершілікпен қарайды.
--	-------	--	--

Қабілет деңгейін анықтау» тестін элективті курсты өту алдындағы кезеңдегі нәтижелік көрсеткіштері.

Студенттердің кәсіби біліміне, практикалық дағдыларына және жеке қасиеттеріне қойылатын талаптардың жоғарылауы жағдайында педагогикалық қызметке дайындау олардың кәсіби-педагогикалық бағыттылығын дамыту бойынша мақсатты және жүйелі жұмыссыз мүмкін емес. Сондықтан «Қабілет деңгейін анықтау» тестінің нәтижелері бойынша «Жоғары» деңгейді ЖЖМ студенттері-16, ГЖМ студенттері-25, ППЖМ студенттері-9; «Орта» деңгейін ЖЖМ-48; ГЖМ-53; ППЖМ-28; «Төмен» деңгейін ЖЖМ-52; ГЖМ-62; ППЖМ-37; сыналушылар саны мен пайыздық көрсеткішін көрсетті.

Лицей типіндегі мектептерге бейімділігін білу мақсатында «Жаратылыстану» жоғары мектебінің мамандықтарында - 116 студент

№	Мамандық	Жоғары		Орта		Төмен		Барлығы	
		Студент саны -16	Пайыз %	Студент саны -48	Пайыз %	Студент саны - 52	Пайыз %	Студент саны-116	Пайыз %
1	Математика	4	12,12	11	33,33	18	54,54	33	99,99
2	Биология	4	13,33	13	43,33	13	43,33	30	99,99
3	Химия	2	10,52	10	52,63	7	36,84	19	99,99
4	Химия-биология	6	17,64	14	41,17	14	41,17	34	99,98

Гимназия типіндегі мектептерге бейімділігін білу мақсатында «Гуманитарлық ғылымдар» жоғары мектебінің мамандықтарында -140 студент

№	Мамандық	Жоғары		Орта		Төмен		Барлығы	
		Студент саны - 25	Пайыз %	Студент саны -53	Пайыз %	Студент саны - 62	Пайыз %	Студент саны-140	Пайыз %
1	Қазақ тілі мен әдебиеті	10	23,80	17	40,47	15	35,71	42	99,98
2	Шет тілі: екі шет тілі	9	13,23	24	35,29	35	51,47	68	99,99
3	Тарих	6	20,0	12	40,0	12	40,0	30	100

Гимназия типіндегі мектептерге бейімділігін білу мақсатында «Педагогика және психология»
жоғары мектебінен - 74 студент

№	Мамандық	Жоғары		Орта		Төмен		Барлығы	
		Студент саны - 25	Пайыз %	Студент саны -53	Пайыз %	Студент саны-62	Пайыз %	Студент саны-140	Пайыз %
1	«Педагогика және психология»	3	7,69	11	28,20	25	64,10	39	99,99
2	Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі	6	17,14	17	48,57	12	34,28	35	99,99

Біздер жоғарыда қатыстырылған әрбір жоғары мектептегі студенттерді жеке мамандықтар бойынша деңгейлік көрсеткіштерін анықтап, талдап келтірдік.

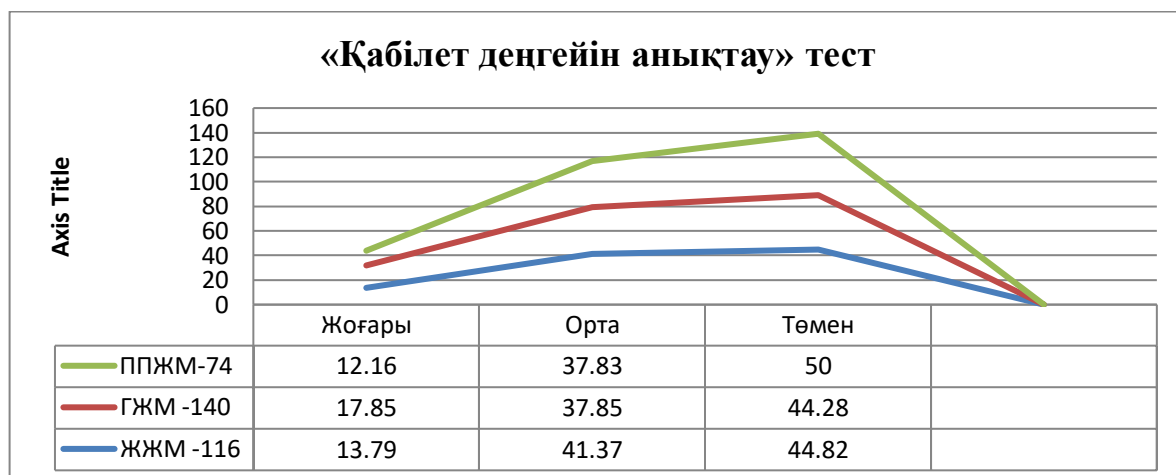
«Қабілет деңгейін анықтау» тестінің алғашқы нәтижелері

№	Ұпайлары	Деңгейлері	ЖЖМ -116 студенттері		ГЖМ -140 студенттері		ППЖМ-74 студенттері	
			Саны	Пайызы	Саны	Пайызы	Саны	Пайызы
1	80-100	Жоғары	16	13,79	25	17,85	9	12,16
2	50-79	Орташа	48	41,37	53	37,85	28	37,83
3	49 ұпайдан төмен	Төмен	52	44,82	62	44,28	37	50,0
4	Қорытынды		116	99,98	140	99,98	74	99,99

«Қабілет деңгейін анықтау» тесті бойынша болашақ мұғалімдердің гимназия және лицей типіндегі мектептер жайындағы білім-түсініктерін анықтау арқылы алғашқы танымдарының көрсеткіштері (кесте) берілді. Бұндағы ЖЖМ -116 – студенттер келешекте лицей бағытындағы мектептерде педагогикалық қызметтерін атқаруы мүмкіндігі басымдық орын алған, себебі, лицей типіндегі мектептер жаратылыстану, математика және техникалық бағыттағы білімге мән бергендіктен. Тестке қатысқан (ЖЖМ) 116 - студенттердің «жоғары» деңгейдегі 13,79% пайыздық көрсеткішті көрсеткен 16 болашақ маманның 12-жоғары оқу орнына түскенге дейін лицей типіндегі мектептерде білім алған студенттер болса, 4- студент жалпы білім беретін мектептерді аяқтаған түлектер. «Орташа» деңгейді көрсеткен 41,37% пайыздық көрсеткішті берген 48 - студенттің 5-еуі лицей мектептерінен білім алған болса, 43-сі жалпы білім беретін мектептерде білім алған, бірақ, осы бағытта жоғары оқу орнына түскенге дейін қосымша білім алуы, арнайы дайындықтан өткен студенттер болып шықты. «Төмен» деңгейлік берген 44,82% пайыздық көрсеткішке ие болған 52 студент жалпы білім беретін мектептердегі алған білімдерімен жоғары оқу орнына түскен.

Ал, ГЖМ -140 студент және ППЖМ - 74 студенттері болашақта гимназия типіндегі мектептерде педагогикалық қызметін атқаруы мүмкін болған жағдайда деп қарастырдық.

«Қабілет деңгейін анықтау» тестінің алғашқы салыстырмалы нәтижелерінің көрінісі

Тесті алудың мақсаты студенттердің келекшеkte мұғалім мамандығын меңгергеннен кейін олардың лицей-гимназия мектептерінде педагогикалық қызметті атқара алуына мүмкіндік жасау үшін осы типтегі мектептердің мазмұндық құрылымы жайында білімдердің болуы қажет деген оймен элективті курсты енгіздік.

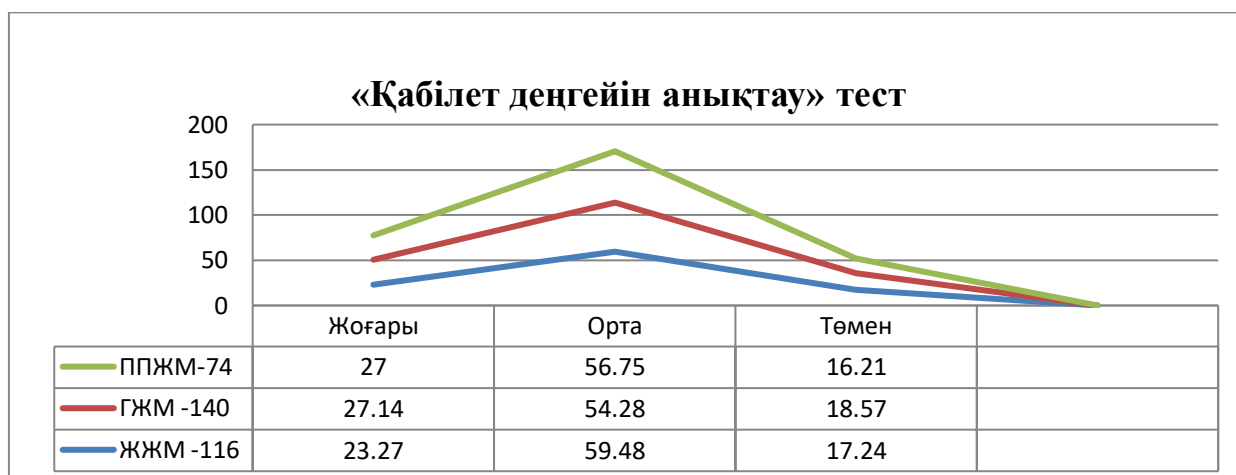
Ал, қабілет деңгейін анықтау тестінің соңғы нәтижелерін беруде жоғары мектептердегі әрбір мамандықта білім алатын студенттер жайындағы мәліметтерді жеке емес, оларды жоғары мектеп мамандықтарының көрсеткіші ретінде топтастырып береміз.

Элективті курсты оқып, аяқтағаннан кейінгі «Қабілет деңгейін анықтау» тестінің нәтижелері

№	Ұпайлары	Деңгейлері	ЖЖМ -116 студенттері		ГЖМ -140 студенттері		ППЖМ-74 студенттері	
			Саны	Пайызы	Саны	Пайызы	Саны	Пайызы
1	80-100	Жоғары	27	23,27	38	27,17	20	27,0
2	50-79	Орташа	69	59,48	76	54,28	42	56,75
3	49 ұпайдан төмен	Төмен	20	17,24	26	18,57	12	16,21
4	Қорытынды		116	99,99	140	99,99	74	99,96

Демек, бұл нәтижелер біздің жоғары оқу орнындағы түрлі педагогикалық мамандықтарда, білім алушы 3-4 курс студенттеріне лицей - гимназия мектептерінің қалыптасуы мен дамуы және олардың мазмұндық құрылымдары мен өзіндік ерекшеліктері жайында болмақ. Тарихи-тәжірибелік білімдерді оқыту мақсатындағы педагогикалық үдеріске арнайы енгізген элективті курстан меңгерген танымдық білімдерінің қаншалықты өскендігін, болжамымызды педагогикалық қабілеттілік деңгейлерін анықтау тесттері арқылы көрініс тауып отыр. Алынған нәтижелер бойынша біз «жоғары», «орта» және «төмен» деңгей көрсеткен сыналушылармен лицей және гимназия мектептері жайында өзара әңгіме, сұхбат жүргіздік.

Элективті курсты оқып, аяқтағаннан кейінгі «Қабілет деңгейін анықтау» тест нәтижелерінің салыстырмалы көрінісі

«Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейінің диагностика» әдістемесі.

Алынған мәліметтерге сүйенсек, үш жақты ЖЖМ, ГЖМ және ППЖМ қатысқан респонденттердің мұғалім мамандығы бойынша педагогикалық қабілеттері жағынан іс-әрекетіне дайындығын қарастырдық. Бұнда, егер де, бітіруші студенттер маман ретінде болашақта лицей және гимназия типіндегі мектептерде, педагогикалық қызметке орналасқан жағдайда, педагогикалық үдерісті жүргізу барысы бойынша болжамдық пайыздық көрсеткіштері берілді. Бұл педагогикалық мамандықты аяқтаған, болашақ мұғалімдердің педагогикалық қызметін әр типті мектептерде атқара алуына мүмкіндік жасайды деген түсінік береді және жүзеге асыруға жол ашады.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға дайындығын диагностикалау нәтижелері.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға, ішінара дайындық деңгейінің диагностикасы 3-4 курс студенттерінің педагогика және жеке пәндерді оқыту әдістемесі пәндерінен алынған. Теориялық білімдері мен педагогикалық тәжірибе кезіндегі жүргізген, (жеке пәндерден сабақ беру) педагогикалық үдерістерінде әдістемелік және олардың жеке кәсіби қызметіндегі әлеуетінің мүмкіндіктерін тануға бағытталған, зерттеулердің нәтижесінің көрінісі. Орын алып отырған кемшіліктерді жою үшін, біріншіден, болашақ педагогтарға педагогика және оның білім беру тарихына қатысты танымдық білімдерде лицей және гимназия мектептер жайында білімді ауқымды беру. Екіншіден, гимназия және лицей мектептерінің мазмұндық бағыттылығының ерекшелігіне қарай, ғылыми пәндердерді тереңдетіп оқыту қажеттілігінен туындайтын жеке пәндерді оқыту әдістемесіне ерекше мән беріп, арнайы тақырыптар арқылы оқыту қажет екендігін анықтап отыр. Мәселені былай қарастыруымыз, жоғары оқу орындарында болашақ мұғалімдерді даярлау жалпы білім беретін міндетті мемлекеттік стандартты орындау және сондай-ақ, гимназия және лицей типіндегі мектептерге арнайы педагог мамандардың даярланбайтындығын негізге алып отырмыз.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға дайындығын диагностикалау
нәтижелері

№	Кәсіби-педагогикалық өзін-өзі дамытуға ішінара дайындық деңгейі	Деңгейлері	ЖЖМ -116 студенттері		ГЖМ -140 студенттері		ППЖМ-74 студенттері	
			Саны	Пайызы	Саны	Пайызы	Саны	Пайызы
1	Мотивациялық	Жоғары	24	20,68	31	22,14	17	29,97
		Орташа	79	68,10	86	61,42	49	66,21
		Төмен	13	11,20	23	16,42	8	10,81
2	Танымдық	Жоғары	28	24,13	39	27,85	15	20,27
		Орташа	67	57,75	90	64,28	51	68,91
		Төмен	21	18,10	11	7,85	8	10,81
3	Адамгершілік-ерік	Жоғары	34	29,31	43	30,71	21	28,37
		Орташа	75	64,65	85	60,71	78	64,86
		Төмен	8	6,89	12	8,57	5	6,75
4	Диагностикалық	Жоғары	31	26,72	29	19,28	19	25,67
		Орташа	73	62,93	92	65,71	43	58,10
		Төмен	14	12,0	19	13,57	12	16,21
5	Ұйымдастырушылық	Жоғары	19	16,37	22	15,71	13	17,56
		Орташа	81	69,82	91	65,0	46	62,16
		Төмен	16	13,79	27	19,28	15	20,27
6	Өзін-өзі басқару қабілеті	Жоғары	23	19,82	31	22,14	18	24,32
		Орташа	84	72,41	93	66,42	47	63,51
		Төмен	9	3,44	16	4,28	8	10,81
7	Коммуникативті	Жоғары	28	24,13	46	32,85	11	78,37
		Орташа	83	71,55	87	62,14	58	78,37
		Төмен	5	4,31	7	5,0	5	6,75

Ал біздің зерттеулеріміздің бағытын тек жалпы білім беретін мектептің болашақ мұғалімдеріне қатысты жүргізгенде, нәтижелері «жоғары» және «орта» деңгейлері пайыздық жағынан өте жоғарыны көрсетті. Дегенмен, бұл өз алдына бөлек зерттеулік мәселе ретінде болғандықтан, оған тоқталудың қажеттілігі жоқ деп түсінеміз.

Біздің зерттеулеріміздің барысында «төмен» деңгейлік көрсеткен студенттермен қосымша әңгіме және сұрақ жауаптар жүргізу барысында анықталған мәселелер мыналар болды:

- гимназия және лицей мектептеріндегі педагогикалық үдерісті өзіндік ерекшелігімен жүргізудегі дидактикалық заңдылықтарды білмеуі және түсінбеуі;

- болашақ педагог мамандардың келекшекте мұғалімдік қызметте жұмыс жасауына сенімсіздігі;

- студенттердің болашақтағы педагог мамандығына мақсатты емес, кездейсоқ келуі «жоғары білім керек, оқып жүрмін» деген түсініктерінің болуы;

- педагогикалық мамандыққа өз еркімен емес, екінші бір адамның (ата-ананың немесе дос, құрбы-құрдастарының) айтуымен келуі т.б. бағыттағы түсініктер анықталды.

Дегенмен, болашақ педагог мамандарды даярлау ісінің мазмұндық жүйесі мен құрылымын жетілдіру барысында біздер ұсынған және жоғары оқу орнын педагогикалық үдеріске енгізіп, тәжірибеден өткізген элективті курстың қажет екендігі дәлелденді және оны болашақта жетілдіре түсуге болатындығына көз жеткіздік.

Қорытындыда. Педагогикалық мамандықтар бойынша білім алатын студенттерге, гимназия және лицей мектептері жайында тарихи-педагогикалық білімдерді меңгерту және оларда қалыптасқан тәжірибелік білімдерді педагогика тарихындағы мектептер жүйесінің қалыптасуы мен дамуы туалы таным түсініктерін кеңейтуге мүмкіндік берді.

Біріншіден, болашақ педагог мамандарды лицей және гимназия мектептерінде кәсіби әрекетке бағдарланған педагогикалық практикадан өткізу арқылы олардың педагогикалық қабілеттерін дамытуға, кәсіби ішінара дайындық деңгейі өзін-өзі дамытудың жеті компонентіне (мотивациялық, танымдық, моральдық-еріктік, диагностикалық, ұйымдастырушылық, өзін-өзі басқару қабілеті, коммуникативтілік) тікелей байланыстылығын негіздей отырып, көрсеткіштік деңгейлерін анықтау арқылы болашаққа бағдар алу анықталды.

Екіншіден, арнайы жасалған элективті курсты оқыту және болашақ педагогтарды гимназия және лицей мектептерінің педагогикалық практикадан өткізу арқылы кәсіби қызметке қатысты қабілеттіліктерінің деңгейін анықтауға және дамытуға болатыны негізделді.

Үшіншіден, өзін-өзі дамыту мен кәсіби-педагогикалық қабілет деңгейі арасындағы байланысты анықтауға және олардың көрсеткіштік деңгейлерін білуге негіз болды.

Төртіншіден, болашақ педагог мамандарға «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» элективті курсын оқыту арқылы олардың көзқарастарын өзгертіп, педагогикалық қабілеттер деңгейлерінің артуына және жеке шығармашылық әлеуеттерінің даму көрсеткіштерін анықтауға мүмкіндік берді. Сондай-ақ, бұл болашақта осы мәселелерге қатысты ғылыми әдістемелік жұмыстарды дамытудың бағдарын анықтауға негіз болатын болжамдық бағыт деп түсінеміз.

Зерттеу жұмысымызды жазу барысында төмендегідей нәтижелерге қол жеткіздік. 1991-2017 жылдар аралығындағы Отандық гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуында орын алған тарихи - педагогикалық жүйелердің түрлері, білім беру саласындағы жұмыстар мен жаңа типті мектептер, олардың өздеріне тән құрылымдық мазмұндарына сәйкес оқу-тәрбие қызметін ұйымдастырудың ерекшеліктерінің болғандығы дәлелденіп қорытынды жасадық.

1. Зерттеу жұмысында 1991 - 2017 жылдар аралығындағы Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің білім берудің тарихи - әдіснамалық жүйесі жасалып, тарихи - педагогикалық және әдістемелік тұрғыдан сипаттамалар беріліп, талдаулар жасалынды.

2. 1991-2017 жылдардағы тарихи кезеңде Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы және олардың мазмұндық құрылымының жүйелік сипатына, кеңестік қоғам құрылысындағы бір орталықтан басқарылатын идеология жүйеден алыстауды жүзеге асыруы мен егемендік

кезеңдегі білім беру жүйелерінің дамуындағы өзіндік сипатының кейінгі кезеңдермен тарихи ұласымдылығы айқындалды.

3. 1991 - 2017 жылдар кезеңінде қоғам мен әлеуметтік ортадан орын алған Отандық жаңашыл сипаттағы гимназия және лицей мектептерінің бүгінгі осы типтегі мектептердің оқу – тәрбие жүйесінің өзара тарихи - педагогикалық байланыстылығы анықталып, олардың ұласымдылықтары мен сабақтастығы анықталды.

4. «Қазақстандағы гимназия және лицей мектептерінің қалыптасуы мен дамуы (1991-2017 жж.)» тақырыптық атаудағы элективті курс түзеліп, тарихи педагогика курсының осы бағыттағы оқыту материалдарын жаңа білім мазмұндарымен толықтыруын жүзеге асырылды. ЖОО - да болашақ мұғалімдерді даярлаудағы білім бағдарламаларына енгізіп, анықтығын нақтылауда бағытталған педагогиканың эксперименттік тәжірибелік зерттеу арқылы нәтижесі анықталып және оның тиімділігінде көрсетілді.

Диссертациялық зерттеу жұмыстарының құрылымдағы жүйе мазмұнын беретін ғылыми апаратта анықталып, ұсынылған болжамның және тұтастай диссертациялық зерттеу жұмысы құрылымдағы жүйесі мен оның мазмұндық құрылымдарының дұрыстығы дәлелденді. Диссертациялық зерттеу жұмыста табысты болған нәтижелер мен ғылыми - әдістемелік тұрғыдағы қорытындылар Қазақстандағы педагогика тарихына қатысты білімдер қорын толықтырады және білім, оқу - тәрбие мекеме типтерінің қалыптасуы мен дамуы тарихына қатысты зерттеулер мен іздену жұмыстары да, ауқымды қолдануға болатындығына сенімділік болып табылады.

Диссертациялық бағыттағы ғылымға - ізденушілік және зерттеу жұмысын нәтижелер басшылыққа ала отырып, төмендегідей ұсыныстарды айтамыз:

1. Гимназия және лицей мектептердің дамуындағы тарихын педагогикалық мамандық бойынша жасалатын білім бағдарламаларында элективті курс түрінде жүргізілуі қажет деп түсінеміз.

2. Мектептегі кәсіби оқытушылардың біліктіліктерін арттыру институттарда гимназия және лицей мектептердің педагогикалық тәжірибелерін, тарихы мен оның теорияларының қалыптасуы жайынан білім беретін лекциялар мен практикалық сабақтарды жүргізуіне болады.

3. Түрлі немесе жаңашылдық сипаттағы мектептердің педагогикалық үдерістері жайында тарихи - педагогикалық білімдерді толықтыру мен лицей - гимназияларды және олардың тәжірибесіне мән беру арқылы жеке пәндерді оқытудың әдістемесі т.б. мазмұндық құрылым жайындағы мәселелерге білім тарихы тұрғысынан зерттелуі қажет деп санаймыз.

4. 1991 - 2017 жылдар кезеңіндегі гимназия және лицей мектептерінің жаңашыл сипатқа ие болған мектептеріндегі тәрбие жұмысын ұйымдастырудың тәжірибелерін басшылыққа ала отырып, заманауи гимназия-лицейлердің білім кезеңіндегі ұйымдастырылатын тәрбие жұмыстарына оңтайлы, икемдеп қолдану - Қазақстандық азаматтық пен патриотизмге тәрбиелеу бағытындағы жұмыстарға пайдалану өз нәтижесін беретіні анық.